

УДК 376.011.3-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-1-6>

Людмила Олексіївна ЛУКАНЬОВА,
старший викладач кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
E-mail: lukanyovo@gmail.com
ORCID: 0009-0002-7392-2850

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОБОТИ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ (ВИХОВАТЕЛЯ) ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У поданих матеріалах окреслено та обґрунтовано актуальні інноваційні та практикоспрямовані вектори організації інклюзивної освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку із різним рівнем психофізичного розвитку в Україні: створення сприятливих соціальних умов для їх розвитку, проведення комплексних корекційно-реабілітаційних заходів, спрямованих як на подолання (корекцію, реабілітацію) наявних порушень розвитку, так і на пропедевтику можливих вторинних порушень, нівелювання наслідків соціально-педагогічної та емоційної депривації, вироблення у дітей з нормотиповим розвитком відповідних уявлень про однолітків із особливими освітніми потребами, а також забезпечення усім здобувачам освіти, без виключення, рівних прав на отримання якісних освітніх послуг; окреслення узагальнюючих та змістових відмінностей інклюзивної освіти (використання особливих інноваційних форм її організації, підсилення індивідуально-диференційованої наповненості навчального змісту і, як результат, формування у дитини навичок самостійності); вироблення єдиної схеми інклюзивного освітнього середовища закладу освіти, завдяки якій будуть розроблятися та впроваджуватися ефективні освітні технології, базуючись на ґрунтовному науковому і дитиноцентристському підході.

Мета. Акцентування уваги на координуючій та об'єднуючій ролі асистента вчителя (вихователя) в організації корекційно-розвиткових занять та адаптації (модифікації) освітніх програм до потреб і можливостей дітей з порушеннями у розвитку.

Наукова новизна. Створення цілісної, гармонійної моделі особистісно орієнтованої, комплексної психолого-медико-педагогічної допомоги здобувачам освіти з порушеннями інтелектуального розвитку та їх родинам в умовах інклюзивного освітнього простору закладу дошкільної, загальної середньої освіти, а також у спеціальних закладах освіти (спеціальних школах та навчально-реабілітаційних центрах).

Висновки. Встановлено, що інклюзивна освіта не є альтернативою спеціальній, адже саме у спеціальних навчальних закладах існують можливості надання освітньо-корекційних послуг дітям з складними та комплексними порушеннями розвитку, зокрема, поєднання системної кваліфікованої медичної допомоги та психолого-педагогічної корекції, а також у спеціальних навчальних закладах напрацьовано неоціненний досвід практичної роботи з дітьми з ООП, яким вони щедро діляться з корекційними педагогами, які прагнуть впроваджувати інклюзію у своїх закладах.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, спеціальна освіта, асистент вчителя.

Liudmyla Oleksiivna LUKANIOVA,
Assistant Professor,
Department of Special and Inclusive Education,
Lesya Ukrainka Volyn National University E-mail: lukanyovo@gmail.com
ORCID: 0009-0002-7392-2850

TOPICAL ASPECTS OF THE WORK OF A TEACHER'S ASSISTANT (EDUCATOR) AND THE ORGANISATION OF INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The presented materials outline and substantiate the current innovative and practice-oriented vectors of organising inclusive education of preschool and primary school children with different levels of psychophysical development in Ukraine: creation of favourable social conditions for their development, implementation of comprehensive correctional and rehabilitation measures aimed at both overcoming (correction, rehabilitation) of existing developmental disorders and prevention of possible secondary disorders, to offset the effects of socio-pedagogical and emotional deprivation, to develop appropriate perceptions of peers with special educational needs in children with normal development, and to ensure that all students, without exception, have equal rights to receive quality educational services; outlining the

generalising and substantive differences of inclusive education (the use of special innovative forms of its organisation, strengthening the individually differentiated content of educational content and, as a result, the formation of development of a unified scheme of the inclusive educational environment of an educational institution, which will help to develop and implement effective educational technologies based on a thorough scientific and child-centred approach.

The purpose of focusing on the coordinating and unifying role of the assistant in the organisation of correctional and developmental classes and adaptation (modification) of educational programmes to the needs and capabilities of children with developmental disabilities.

Scientific innovation. Creation of a holistic, harmonious model of personality-oriented, comprehensive psychological, medical and pedagogical assistance to students with intellectual disabilities and their families in the conditions of inclusive educational space of preschool and general secondary education, as well as in special educational institutions (special schools and educational and rehabilitation centres).

Conclusions. It has been established that inclusive education is not an alternative to special education, because it is in special educational institutions that there are opportunities to provide educational and correctional services to children with complex and complex developmental disabilities, in particular; a combination of systemic qualified medical care and psychological and pedagogical correction, and special educational institutions have gained invaluable experience in practical work with children with SEN, which they generously share with correctional teachers who seek to implement inclusion in their institutions.

Key words: *inclusion, inclusive education, special education, teacher's assistant.*

Вступ. Сучасний стан реформування освітньої галузі та гуманізація суспільних відносин, відповідно до обраного Україною європейського вектору розвитку, зумовили реалізацію одного із основних принципів міжнародних стандартів, що забезпечують доступ дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти та їх інтеграцію у соціум.

Кожна людина має право на освіту, а батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Декларація прав людини розпочала шлях відкриття доступу до освіти, щоб кожен і кожна мали змогу навчитись читати, писати, мали доступ до інформації, до літератури. Здавалось, такі прості речі. Втім знадобились ще десятки років, щоб міжнародна спільнота вирішила питання впровадження в освіті інклюзії, щоб доступ до освітніх послуг мав справді кожен. У 1994 році старт цьому процесу дала Саламанська декларація, яка проголосила, що до освітніх закладів повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості розвитку.

Зміни в підходах до вирішення проблем осіб з особливими потребами в Україні розпочалися після ратифікації на законодавчому рівні Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та ухвалення Концепції впровадження інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наголошуючи на праві кожної людини на навчання та розвиток відповідно до її можливостей, гуманістичний вектор сучасної спеціальної та інклюзивної освіти визначає надзвичайно важливою необхідність комплексної та всебічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Науковці (А. Колупаєва [1; 3], Н. Софій, Ю. Найда [1; 2], Н. Дятленко, О. Мартинчук [2], Е. Данілавічюте, С. Литовченко [3], І. Кузава, І. Гац [4]) наголошують на тому, навчання для здобувачів освіти з порушеннями інтелектуального розвитку, за всіма основними показниками, має проходити так само, як навчання їх здорових однолітків. Йдеться про повне занурення у освітній процес закладу загальної середньої освіти, в якому діти з ООП проводять більшість часу і беруть участь у всьому, що відбувається в ньому.

Крім того, існує унікальна можливість подолати наслідки певного сенсорного чи інтелектуального порушення, уникаючи формування особливої позиції в середовищі нормотипових однолітків шляхом нормалізації життя дитини в сім'ї і залучення батьків у процес реабілітації [5, с. 123].

Зокрема, як засвідчують наші дослідження, у здобувачів освіти з нормотиповим рівнем розвитку не існує ніяких упереджень щодо своїх однолітків із порушеннями психофізичного розвитку (ці упередження вони засвоюють від дорослих). У них легко виховується ставлення до фізичних та психічних недоліків, так само як і до індивідуальних особливостей інших людей (колір очей, волосся, тембр голосу і т. п.) [5, с. 125].

Включення дітей з психофізичними порушеннями в заклади освіти загального типу насамперед змінює ставлення дорослих до них. Адже кожна дитина має особливі освітні потреби, які до цього часу не враховувались в освітній практиці. А для того, аби професійно вирішувати

освітні проблеми таких дітей, слід враховувати їх індивідуальні особливості та створювати рівні умови [6, с. 3].

Мета дослідження полягає у окресленні та аргументуванні актуальних науково-практичних основ організації інклюзивної освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та визначенні провідної ролі асистента вчителя (вихователя) в організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ООП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція людської цивілізації засвідчує чітку закономірність: суспільство й освіта детермінують одне одного. Від того, яким є суспільство, залежить система освіти; водночас, яким чином розбудовується освітня система, – такого рівня розвитку досягатиме й суспільство. Суспільство є найскладнішою соціальною системою. [7, с. 12].

За час реформування системи надання корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з ООП виявлено ряд проблем: наявна мережа спеціальних закладів освіти не може в достатній мірі забезпечити надання корекційно-розвиткових послуг, доступних дітям за місцем їх проживання, низьке кадрове забезпечення, неготовність закладів освіти до оновлення змісту і форм надання освітніх послуг (психологічна та професійна неготовність педагогів щодо сприйняття та роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, відсутність матеріально-технічного обладнання тощо).

Інклюзивна освіта – це інноваційна форма освітньої діяльності, завдяки якій доступ до отримання якісних освітніх послуг отримали діти з ООП. Максимальне врахування індивідуальних фізичних і психічних особливостей розвитку таких дітей, з одночасним включенням їх в освітній простір закладу загальної середньої освіти, дозволяє створити оптимальні умови для їх розвитку та соціалізації. Засади інклюзивної освіти гуртуються на виключенні будь якої можливості дискримінації здобувачів освіти які мають порушення розвитку, особливо, якщо це стосується осіб з інвалідністю, забезпечує рівноцінне ставлення до всіх дітей, одночасно створюючи спеціальні умови для особливих дітей. Максимальне полегшення та пом'якшення процесів соціальної адаптації, і, як наслідок, налагодження соціальної комунікації забезпечать дітям з особливими освітніми потребами впевнений старт у самостійне життя, зробить їх рівноправними і повноцінними членами суспільства.

Особливої уваги фахівців заслуговують питання соціалізації діти з ООП. Адже лише активна дитина, дитина, яка відкрита до налагодження комунікації та спілкування з дорослими та однолітками, зможе успішно засвоювати нові знання та набувати нових компетентностей. Поступово змінюється і відношення оточуючих до них – вони стають рівними, викликають повагу, бажання їх пізнати і зрозуміти.

Інклюзивна освіта доступна для дітей які мають функціональні, інтелектуальні, фізичні, навчальні, соціоадаптаційні та соціокультурні труднощі розвитку. Будучи постійно включеними у освітній процес, адаптованими до освітнього простору, соціалізованими у спільноті однолітків діти з порушеннями інтелектуального розвитку долучаються до спільної діяльності з нормотиповими ровесниками, що сприяє їх когнітивному, мовленнєвому, соціально-емоційному розвитку.

Для ефективної організації освітньої діяльності з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в закладі дошкільної та загальної середньої освіти педагоги мають прийняти й усвідомити нову освітню парадигму, нові способи організації освітнього процесу, опанувати сучасні методики диференційованого й особистісно орієнтованого викладання, що сприятиме розвитку здібностей дитини, задоволенню особливих освітніх потреб, створенню системи підтримки, участі батьків у навчанні їх дітей, розвитку гуманної педагогіки в закладі, яка здатна заохотити дітей до освітнього процесу.

Запровадження інклюзивного навчання в системі дошкільної та загальної середньої освіти України покладають на творчих педагогів-професіоналів, які в подальшому мають стати провідниками сучасної освітньої дитиноцентристської концепції – фахівців корекційних педагогів.

Саме тому, на державному рівні, з метою реалізації права таких дітей на освіту було введено посаду асистента вчителя (вихователя).

Асистент вчителя (вихователя) координує та налагоджує взаємозв'язки між усіма учасниками освітнього процесу – це так звана «горизонтальна взаємодія». Так, асистент вчителя

(вихователя) у співпраці з іншими фахівцями (соціальним педагогом, психологом, учителем-логопедом, учителем-дефектологом, вчителями, вихователями), виявити проблеми в шкільному житті дитини з особливими освітніми проблемами та під час обговорення і консультацій визначитися із шляхами вирішення нагальних проблем, для покращення умов перебування дитини з ООП у навчальному закладі та оптимізації освітнього процесу в цілому.

Роль асистента вчителя (вихователя) в організації освітньо-виховної, корекційно-реабілітаційної роботи з здобувачами освіти з особливими потребами важко переоцінити. Він організовує, навчає, розвиває, проводить діагностику та моніторинг рівня засвоєння знань, консулює та прогнозує подальшу роботу з дитиною з ООП.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Беззаперечно можна стверджувати, що запровадження в Україні інклюзивної освіти для осіб з особливими освітніми потребами було своєчасним та вкрай необхідним.

Діти які мають порушення у розвитку, перебуваючи у спільноті своїх здорових однолітків, засвоюють норми їх соціальної поведінки, розвиваються швидше, у них підвищується власна самооцінка.

Натомість, діти з нормотиповим розвитком засвоюють основи толерантності, вчаться співчувати, допомагати, підтримувати.

А педагоги та інші фахівці краще розуміють особливі потреби своїх вихованців, отримують новий досвід, оволодівають спеціальними педагогічними методиками.

Переваги є для всіх. Розширювати горизонти інклюзії, напрацьовувати та апробувати нові педагогічні технології – ось перспективні завдання, які ставлять перед собою педагоги, які працюють у спеціальних та інклюзивних закладах освіти.

Література:

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/ Кол. авторів: Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М./ за заг. ред. Даніленко Л.І. Київ: 2007. 128 с.
2. Дятленко Н.М., Софій Н.З., Мартинчук О.В., Найда Ю.М. Асистент учителя в інклюзивному класі. Київ : Плейди, 2015. 172 с.
3. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі. Київ : Видавнича група А.С.К., 2012. 197 с.
4. Кузава І., Гац Г. Професійна готовність майбутніх спеціальних педагогів до впровадження інклюзивної освіти: монографія. *European and global vectors for education development in Ukraine: Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 344–372.
5. Інтегративний підхід до інклюзивної освіти осіб із порушеннями зору: монографія / за заг. ред. Ю. Й. Тулашвілі. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. 344 с.
6. Кузава І. Б. Спеціальні дошкільні навчальні заклади як навчально-методичний та кадровий ресурс інклюзивної освіти. *Актуальні проблеми ортопедагогіки та ортопсихології*: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 1-2 лист. 2012 р.). Київ. 2012. С. 73–76.
7. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Серія «Інклюзивна освіта». Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
8. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва. Харків : Ранок, 2019. С. 16.
9. Лорман Т., Дешпелер Д., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практичний посібник. Київ : СПД-ФО Парашин І.С. 2010. 296 с.
10. Луценко І.В. Актуальні питання діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 4. 2016. С. 7–13.
11. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ Агентство Україна, 2019. 300 с.

References:

1. Kolupaieva, A.A., Sofii, N.Z., & Naida, Yu.M. (2007). *Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Inclusive school: peculiarities of organisation and management: A study guide]*. p.128 [in Ukrainian].
2. Diatlenko, N.M., Sofii, N.Z., Martynchuk, O.V., & Naida, Yu.M. (2015). *Asystent uchytelia v inklyuzyvnomu klasi [Teacher's assistant in an inclusive classroom]*. K.: Pleiady. p. 172 [in Ukrainian].
3. Kolupaieva, A.A., Danilavichiute, E.A., & Lytovchenko, S.V. (2012). *Profesiine spivrobotnytstvo v inklyuzyvnomu navchalnomu zakladi [Professional cooperation in an inclusive educational institution]*. Vydavnycha hrupa A.S.K. p. 197 [in Ukrainian].

4. Kuzava, I., & Hats, H. (2022). *Profesiina hotovnist maibutnikh spetsialnykh pedahohiv do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity: monohrafiia. [Professional readiness of future teachers to implement inclusive education: a monograph]*. Baltija Publishing, p. 344–372 [in Ukrainian].
5. Tulashvili, Yu.Y. (2019). *Intehratyvnyi pidkhid do inkliuzyvnoi osvity osib iz porushenniamy zoru: monohrafiia [Integrative approach to inclusive education of persons with visual impairments: a monograph]*. PP Ivaniuk V. P., p. 344 [in Ukrainian].
6. Kuzava, I.B. (2012). Spetsialni doshkilni navchalni zaklady yak navchalno-metodychnyi ta kadrovyi resurs inkliuzyvnoi osvity. [Special preschool educational institutions as an educational, methodological and human resource for inclusive education]. *Aktualni problemy ortopedahohiky ta ortopsykholohii: materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Actual problems of orthopedagogy and orthopsychology: materials of the I All-Ukrainian scientific and practical conference*, pp.73–76. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
7. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M. (2016). Inkliuzyvna osvita: vid osnov do praktyky: monohrafiia. [Inclusive education: from basics to practice: a monograph]. *Seriia Inkliuzyvna osvita –Inclusive education series*, p.152 [in Ukrainian].
8. Kolupaieva, A.A. (2019). *Asyistent vchytelia u zakladi zahalnoi serednoi osvity z inkliuzyvnoiu formoiu navchannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Teacher's assistant in a general secondary education institution with an inclusive form of education: a study guide]*. Ranok. p. 16 [in Ukrainian].
9. Lorman, T., Deppeler, D., & Kharvi, D. (2010). *Inkliuzyvna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi : praktychnyi posibnyk [Inclusive education. Supporting diversity in the classroom : a practical guide]*. p. 296 [in Ukrainian].
10. Lutsenko, I.V. (2016). Aktualni pytannia diialnosti asystenta vchytelia v inkliuzyvnomu klasi [Topical issues of teacher's assistant's activity in an inclusive classroom]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – A special child: education and upbringing*, 4. pp. 7–13 [in Ukrainian].
11. Poroshenko, M.A. (2019). *Inkliuzyvna osvita: navchalnyi posibnyk [Inclusive education: a study guide]*. Ahentstvo Ukraina [in Ukrainian].